

Teze Martina Luthera z 31. října 1517

překlad Jany Nechutové

Překlad byl zpracován v rámci výzkumného projektu „Jan Hus a husitská literatura pro 21. století, GA ČR 17-154335“. Vydání překladu podpořil Komenského institut v Praze.

Luther svými 95 disputačními tezemi kritizuje způsob prodeje odpustků, který praktikoval v německých arcidiecézích arcibiskupa Albrechta pověřený komisař Johann Tetzel. Teze nepřímou reaguji na prováděcí nařízení k odpustkové kampani, vydané v r. 1517 magdeburským a mohučským arcibiskupem Albrechtem, tzv. *Instructio summaria* (vyd. in: *Dokumente zur Causa Lutheri 1517–1521, 1*, ed. Peter Fabisch a Erwin Iserloh, Münster 1988, s. 246–293). Arcibiskup se v této instrukci odvolává na buly papežů Alexandra VI. (vyhlášení prodeje odpustků v jubilejním roce, milostivém létě 1500) a Julia II., jejichž nařízení o prodeji odpustků autorizoval v roce 1510 papež Lev X.

Dalším významným textem souvisejícím s Tezemi je Lutherův list arcibiskupu Albrechtovi z téhož dne (31. X. 1517), vydaný v souboru *Dr. Martin Luther's Briefwechsel*, ed. Ernst Ludwig Enders, 1, N. 48, s. 113–118, Frankfurt am Main 1884 (též Weimar Ausgabe Briefe 1, s. 108–115).

Poznámky k překladu

Přeloženo podle kritické edice: *Martin Luther, Lateinisch-deutsche Studienausgabe* (LD-StA) Band 2, *Chritusglaube und Rechtfertigung*, herausgegeben und eingeleitet von Johannes Schilling, Evangelische Verlagsanstalt Leipzig 2006, s. 1–15, s přihlédnutím k základní edici *Martin Luthers Werke: kritische Gesamtausgabe*. 1. Band. Weimar: Hermann Böhlau, 1883, s. 229–238 (s. 229–232 úvod editora). Český překlad části tohoto textu pořídil Amedeo Molnár, Z devadesáti pěti tezí Martina Luthera, in: *Slovem obnovená (Čtení o reformaci)*, Praha: Kalich, 1977, s. 180–181. – Další české znění tezí bez uvedení překladatele: <http://www.dejepis.com/dokument/95-tezi-martina-luthera/> nebo: https://cs.wikipedia.org/wiki/95_tezi. Přihlédla jsem k německému překladu v uvedené edici DStA. Dodejme, že ve slovenštině byl vydán nejnovější překlad tezí v roce 2015: Adriána Biela et al. in *95 výpovedí Dr. Martina Luthera*. Praha: Lutherova společnost, 2015, s. 14–23.¹

Dvojí číslování od teze 26 jsem zavedla podle numerace weimarského vydání originálu. Celek tezí jsem odsazením rozdělila do několika odstavců podle tematických a logických celků Lutherovy argumentace. Některé po sobě následující teze jsem nepojala jako jednotlivé položky, ale propojila jsem je do delších souvětí (jejich čísla jim v překladu zůstala), opět s ohledem na logiku autorových argumentů.

1 Viz recenze na str. 92: *95 výpovedí Dr. Martina Luthera*.

Z lásky k pravdě a ve snaze, aby pravda plně vyšla najevo, se bude o těchto článkách disputovat ve Wittenbergu; disputaci bude předsedat ctihodný otec Martin Luther z řádu augustiniánů – poustevníků, mistr svobodných umění a svaté teologie, její řádný profesor tamtéž. Pročež žádá, aby ti, kdo s námi nemohou diskutovat osobně, účastnili se disku- se písemně.

Ve jménu Pána našeho Ježíše Krista. Amen.

1. Když náš Pán a Učitel Ježíš Kristus řekl „Čiňte pokání, neboť se přiblížilo království nebeské;“² přál si, aby pokáním byl celý život věřících.
2. Tomuto výroku nelze rozumět tak, že by se vztahoval na pokání svátostné, tedy na svátost vyznání a zadostiučinění, kterou vysluhují kněží.
3. Přitom však nemluví tento výrok jen o vnitřním pokání; naopak – samo o sobě nemá žádný význam, pokud také vnějšně všelijak neumrtvuje tělesnost.
4. Trest³ tedy přetrvává, i když v nitru přetrvává nenávisť k sobě samému (což je pravé pokání); zůstává tedy až do vstupu do nebeského království.
5. Papež nechce ani nemůže promíjet žádné tresty, pouze ty, které uložil na základě svého vlastního rozhodnutí nebo podle svatých kánonů.⁴
6. Papež nemůže prominout žádnou vinu, může jen svým prohlášením stvrdit, že ji prominul Bůh; může prominout případy, které jsou vyhrazeny jeho pravomoci.⁵ Pokud toto necháme stranou, vina v plném rozsahu zůstává.
7. Bůh vinu neodpouští vůbec žádnému, pokud jej zároveň plně nepokoří a nepodrobí svému náměstku, knězi.
8. Církevně právní ustanovení o pokání jsou uložena pouze živým lidem, umírajícím se na jejich základě nic ukládat nemůže.
9. Laskavým působením Ducha svatého je tomu tedy tak, že papež ve svých dekretech vždy činí výjimku pro případ smrti nebo krajní nouze.
10. Nepoučeně a špatně jednájí kněží, kteří ponechávají umírajícím možnost vykonat kanonické⁶ pokání v očistci.

2 Mt 4,17

3 Teze 4 – 7 rozlišují ve shodě s církevní naukou samotnou vinu (*culpa*) a trest (*poena*).

4 Kanonické právo – soubor církevních právních ustanovení, sebraných v tzv. Dekretu Gratianově a ve Sbírce dekretálů.

5 *Casus reservati* – případy, které jsou předem papežské soudní pravomoci vyhrazeny, většinou v souvislosti s odpouštěním vin nebo odvoláním církevních trestů (též propůjčování církevních úřadů).

6 Církevně uložené (srv. tezi 8).

11. Tenhle plevel – záměna církevního kanonického trestu za očišcový trest – byl zřejmě zaset, když biskupové spali.⁷
12. Dříve se církevní tresty neukládaly až po rozhřešení, nýbrž před ním, aby podněcovaly⁸ opravdovou lítost.
13. Umírající jsou ve smrti všeho zproštěni, církevním zákonům zemřeli a ty se na ně už právem nevztahují.
14. V umírajícím vyvolává nezbytně nedostatek jeho správného života, tedy lásky, velký strach – o to větší, čím menší byla tato láska.
15. Tento strach a děs sám o sobě – nemluvě o dalším – je už dostatečným očišcovým trestem; blíží se totiž děsu, jaký působí zoufalství.
16. Domnívám se, že se peklo, očištec a nebe navzájem liší tak, jak se navzájem liší zoufalství, blízkost k zoufalství, pocit bezpečí.
17. Nezbytně tedy tak, jak duším v očištcí ubývá děs, přibývá jim lásky
18. a žádné rozumové důvody ani doklady z Písma patrně neprokazují, že by tyto duše byly mimo stav zásluh, tedy přibývající lásky;
19. ovšem na druhé straně nemáme žádný důkaz, že by měly bezpečnou jistotu o svém spasení (aspoň ne všechny; dejme tomu, že my tuto naprostou jistotu máme⁹).
20. Tak tedy papež plným odpuštěním všech trestů rozumí jen odpuštění těch, které sám uložil, nikoli jednoduše odpuštění trestů všech.
21. Bloudí tedy ti kazatelé odpustků,¹⁰ kteří hlásají, že papežské odpustky zproští člověka veškerých trestů a zajistí mu záchranu.
22. Naopak – papež neodpouští duším v očištcí žádný trest, který měly podle církevního práva zaživa odpykat.
23. Jisté je, že jestli vůbec někomu může být dáno plné odpuštění všech trestů, může být dáno jen těm naprosto dokonalým, tedy jen nepatrnému počtu lidí.
24. Tak se obelhává spousta lidí tímto všeobecným¹¹ a velkolepým slibem odpuštění trestu.
25. Jakou moc má papež nad očištcem obecně, takovou má speciálně každý biskup a farář ve své diecézi nebo farnosti.

7 Ježíšovo podobnění o pleveli mezi pšenici, Mt 13,24-30; zde v. 25: „Když lidé spali, přítel nepřítel, nasel plevel do pšenice a odešel.“

8 *Tanquam tentamenta* – jako podněty, jiná možnost překladu – „jako ověření“.

9 *Licet nos certissimi simus*: přípusťkovou spojkou „licet“ překládám potenciálně, jiní překladatelé zde užili reálného indikativu – „i když my si jistí jsme,“ „wenngleich wir ihrer völlig sicher sind.“

10 *Indulgentiarum commissarii* – odpustkoví komisaři.

11 *Indifferens* – doslova „nerozlišený“.

26. [1] Papež¹² velmi dobře činí, když duším dává odpuštění nikoli z moci klíčů¹³ (tu ani nemá), nýbrž pomocí (skrže?) přímlyvy.
27. [2] Ti, kteří říkají, že ve chvíli, když peníz cinkne v nádobě, hned se duše vznese vzhůru,¹⁴ kážou lidské učení.¹⁵
28. [3] Jisté je, že za cinkotu peníze v nádobě může vzrůst zisk a hrabivost; vyslyšení přímlyvy církve však záleží jen a pouze na Božím rozhodnutí.
29. [4] Kdo ví, zda chtějí být všechny duše v očištění vykoupěny (tak, jak se to povídá o svatých Severinovi a Paschalovi).¹⁶
30. [5] Nikdo si není jist opravdovostí své lítosti, a ještě mnohem méně si může být jist dosažením plného odpuštění.
31. [6] Jak zřídka se najde člověk, který činí opravdové pokání, tak zřídka – tedy velmi zřídka – se najde člověk, který by se opravdu vykoupil odpustky.
32. [7] Ti, kdo věří, že díky odpustkovým listinám získají jistotu spásy,¹⁷ budou i se svými učiteli navěky zatraceni.
33. [8] Je třeba pořádně si dávat pozor na ty, kdo říkají, že tyhle papežské odpustky jsou onen nejcennější Boží dar, jímž dochází k usmíření člověka s Bohem.
34. [9] Tahle prodejná omilostnění se týkají pouze trestů a svátostného zadosťučinění ustanovených lidmi.
35. [10] Nekážou nic křesťanského ti, kdo učí, že k vykoupění duší (z očištění) nebo k získání odpustkových certifikátů není nutná lítost.

12 Odkaz k bulle Salvator noster papeže Sixta IV. (1476), kde se mluví o odpuštění z moci přímlyv.

13 Moc klíčů, *potestas clavium*, klíče království nebeského jakožto symbol a úhrn papežské moci; Petrovi jako prvnímu správci církve světil tyto klíče podle evangelia (Mt 16,19) Kristus.

14 Tj. do nebe ... *statim ut iactus nummus in cistam tinnierit evolare dicunt animam*. Luther zde cituje a v další tezi komentuje výrok hlavního kazatele a prodavače odpustků Johanna Tetzela, ve staré němčině Lutherovy doby „Wenn der Guldin im Becken klinget, im huy die Seel im Himmel springt.“ – Podobně v Lutherově listu mohučskému arcibiskupu Albrechtovi z téhož data (31. říjen 1517).

15 *Hominem praedicant* – doslova „kážou člověka“.

16 Odkaz nelze identifikovat. V legendě o sv. Severinovi z Norika, jejímž autorem je Eugippius (5./6. stol.), obdobné vyprávění nenacházíme. Eugippius v dedikačním listu připsal svou Vita S. Severini „ad Pascasium diaconum“. Jméno sv. Severina není ani ve Vitae patrum, Migne, Patrologia Latina 73; zde De vitis patrum I.VIII sive Historia Lausiaca, col. 1196, se čte „De sancto Severiano et uxore eius“, opět mimo naši souvislost. Identifikaci příběhu neumožňuje ani Tubachův soupis exemplar (Index exemplorum – a Handbook of Medieval Religious Tales by Frederic B. Tubach, Helsinki 1969). – (Smysl teze tedy není jednoznačný: zda některé duše v očištění nechtějí být vykoupěny vůbec, nebo nechtějí-li být vykoupěny tak, jako se to stalo u svatých Severina a Paschala.)

17 Podobně v Lutherově listu arcibiskupu Albrechtovi (výše pozn. 14).

36. [11] Každý křesťan, který pocituje opravdovou lítost, má plné odpuštění trestu i viny, aniž by potřeboval odpustkovou listinu.
37. [12] Každý skutečný křesťan, živý nebo mrtvý, má od Boha podíl na všech dobrých darech Krista a církve – i bez odpustkové listiny.
38. [13] Přece však se rozhodně nemá pohrdat papežovou účastí na odpuštění, protože jde, jak jsem řekl, o vyhlášení odpuštění Božího.¹⁸
39. [14] I pro ty nejučenější teology je mimořádně obtížné vychvalovat před lidmi štědrost odpustků a zároveň hlásat opravdovou lítost,
40. [15] protože opravdová lítost s láskou vyhledává tresty, ale štědrost odpustků dává od trestů úlevu a působí vůči nim nenávisť, přinejmenším v některých případech.
41. [16] Papežské odpustky se musí kázat opatrně, aby je lidé nepochopili špatně – že by měly mít přednost před jinými dobrými činy lásky:
42. [17] křesťany je třeba učit, že to papež nemyslí tak, že je koupě odpustků srovnatelná se skutky milosrdenství;
43. [18] křesťany je třeba učit, že ten, kdo dává chudému nebo půjčuje potřebnému člověku, dělá lépe, než kdyby si kupoval odpustky,
44. [19] protože skutkem lásky vzrůstá láska a člověk se stává lepším, zatímco skrze odpustky není lepším, ale jen svobodnějším od trestu;
45. [20] křesťany je třeba učit, že vidí-li někdo chudého, nevšimne si jej a dá peníze za odpustky, nezískává papežské odpuštění, ale Boží hněv;
46. [21] křesťany je třeba učit, že nežijí-li zrovna v nadbytku, jsou povinni dbát na nezbytné potřeby své domácnosti a nevyhazovat peníze za odpustky;
47. [22] křesťany je třeba učit, že je kupování odpustků dobrovolné, a ne povinné;
48. [23] křesťany je třeba učit, že papež si při udílení odpustků víc přeje, aby se za něj lidé zbožně modlili (protože je mu to taky víc zapotřebí), než že by mu šlo o hotové peníze;
49. [24] křesťany je třeba učit, že papežské odpustky jsou jim k užítku, nespolehají-li na ně, ale že jim odpustky velice škodí, opouštějí-li kvůli nim bázeň Boží;
50. [25] křesťany je třeba učit, že kdyby papež věděl, jak kazatelé peníze za odpustky vymáhají, raději by nechal baziliku svatého Petra¹⁹ lehnout popelem, než ji budovat za cenu kůže, masa a kostí svých ovcí;

18 Vých. čl. 6.

19 První zmínka Lutherových tezí o svatopetrském chrámu v Římě. Větší část peněz získaných prodejem odpustků byla určena k budování této baziliky (druhá část pro splacení dluhu mohučského arcibiskupa Albrechta finančnímu domu Fuggerů).

51. [1] křesťany je třeba učit, že by papež, jak je jeho povinností, i kdyby bylo nutné baziliku sv. Petra prodat, chtěl lidem z těch mnoha osob, od nichž někteří kazatelé odpustků loudí peníze, dát ze svých peněz.
52. [2] Důvěra v získání spásy pomocí odpustkových listin je nesmyslná – i kdyby odpustkový komisař, nebo dokonce sám papež za ně dal v zástavu svou duši.
53. [3] Ti, kdo kvůli kázání odpustků umlčují ve všech jiných kostelích slovo Boží, jsou nepřáteli Krista i papeže.
54. [4] Bohu se děje bezpráví, když se v kázání věnuje stejný nebo delší čas odpustkům než Jemu.
55. [5] Papežův úmysl je bezpochyby tento: Když se odpustky, věc nepatrná, slaví jedním vyzváněním, jedním průvodem a jedním obřadem, potom evangelium, věc největší, se má kázat při stovce vyzvánění, stovce průvodů a stovce obřadů.
56. [6] Poklady církve, z nichž papež udílí odpustky, nejsou dostatečně vyloženy, a lid Kristův o nich nic neví.
57. [7] Je zjevné, že to určitě nejsou světské statky, protože ty neradi mnozí kazatelé odpustků vynakládají, ale jenom je sbírají.
58. [8] Nejsou to zásluhy Krista a svatých, protože ty vždy a bez papeže působí milost u vnitřního člověka a kříž, smrt a peklo u člověka vnějšího.²⁰
59. [9] Svatý Vavřinec²¹ řekl, že pokladem církve jsou její chudí, to se ale vyjádřil výrazy užívanými v jeho době,
60. [10] my s dobrým rozmyslem říkáme, že tím pokladem jsou klíče církve, jež jí byly darovány Kristovou zásluhou.
61. [11] Je jasné, že k odpuštění trestů v papeži rezervovaných případech²² stačí jen papežská moc.
62. [12] Pravým pokladem církve je svatosvaté evangelium slávy a milosti Boží,
63. [13] a tento poklad je pochopitelně nejvíc nenáviděný, protože z prvních činí poslední,²³

20 *Homo exterior – homo interior*, člověk vnitřní a vnější: srov. Ef 3,16: ...aby se pro bohatství Boží slávy ve vás jeho duchem posílil a upevnil „vnitřní člověk“ (чѣп).

21 Ambrož Milánský, *De officiis ministrorum* II, 28: „Když od svatého mučedníka Vavřince požadovali církevní poklady, ... následujícího dne přivedl chudé ... a řekl: Toto jsou poklady církve.“

22 Pozn. 5.

23 Srov. Mt 20,16.

64. [14] zatímco poklad odpustků je pochopitelně nejmilejší, protože z posledních činí první.
65. [15] Poklady evangelia jsou tedy sítě, jimiž se loví bohatí lidé,
66. [16] a poklady odpustků jsou sítě, jimiž se nyní loví bohatství lidí.
67. [17] Odpustky, které jejich kazatelé vyhledávají za nejvyšší milost,²⁴ jí opravdu jsou, když jde o zvýšení zisku,
68. [18] ale ve skutečnosti jí nejsou, srovnáme-li je s milostí Boží a s Láskou Kříže.
69. [19] Biskupové a faráři jsou zavázáni s veškerou úctou přijímat pověřené komisaře papežských odpustků,
70. [20] ale ještě víc jsou zavázáni bystrými očima hledět a pozornými ušima dbát (na to), aby místo papežského pověření nehlásali své vlastní vidiny.
71. [21] Kdo mluví proti pravdě papežských odpustků, má být proklet a zlořečen,
72. [22] ale ať je požehnan, kdo se snaží vystupovat proti libovolným a svévolným řečem kazatele odpustků.
73. [23] Papež spravedlivě stíhá klatbou ty, kdo se při prodeji odpustků dopouštějí jakékoli zpronevěry,
74. [24] mnohem více je však jeho záměrem stíhat klatbou ty, kdo se pod záminkou odpustků dopouštějí zpronevěry na svaté lásce a pravdě.
75. [25] Je šílenství myslet si, že papežské odpustky mají tak velkou moc, že mohou člověka zprostit viny, i kdyby se dopustil něčeho tak nemožného, že by zneuctil Boží rodičku;²⁵
76. [1] my naproti tomu říkáme, že papežské odpustky nemohou člověka zbavit ani toho nejmenšího lehkého hříchu – pokud jde o vinu (nikoli o trest).
77. [2] Říká-li se, že i kdyby byl teď papežem svatý Petr, nemohl by udělit žádné větší milosti, je to rouhání proti svatému Petru i proti papeži;
78. [3] my naproti tomu říkáme, že i tehle a kterýkoli papež má větší milosti, totiž evangelium, „mocné divy, dar uzdravování“ atd. podle 11. kapitoly První epištoly Korintským.²⁶
79. [4] Říkat, že vztyčený kříž s papežským znakem má tutéž hodnotu jako kříž Kristův, je rouhání.
80. [5] Biskupové, faráři a teologové, kteří dovolují, aby se takové řeči libo-

24 K polemice s tvrzením, že odpustky jsou největší milost, i k obsahu dalších tezí srv. výše pozn. 18.

25 Srov. v listu arcibiskupu Albrechtovi (výše pozn. 14).

26 Srov. 1K 11,28-30.

volně šířily mezi lidmi, se z toho budou zodpovídat.

81. [6] Toto svévolné kázání odpustků způsobuje, že ani učení muži nemožnou dost dobře bránit tomu, aby byla papežská moc zlehčována, nebo aby laici kladli oprávněně otázky,
82. [7] třeba: Proč papež prostě očištěc nevyprázdní pro svatou lásku a kvůli nejvyšší nouzi duší, což by byl důvod naprosto náležitý, když naopak vykupuje z očištěc spoustu duší kvůli neblahým penězům na stavbu baziliky, což je důvod naprosto nicotný?
83. [8] Nebo: Proč se stále konají pohřební bohoslužby a výroční zádušní mše a proč papež nezruší nebo proč dovoluje zřizovat církevní úřady pro tyto záležitosti ustanovené, když je zbytečné modlit se za ty, kteří již byli z očištěc vykoupeni?
84. [9] Nebo: Co je to za nové dobrodiní ze strany Boha a papeže, že připouštějí, aby bezbožník nepřátelský Bohu vykupoval zbožnou a Bohu přátelskou duši, a navíc že tuto zbožnou a Bohu milou duši nevykupují v její krajní nouzi z lásky zdarma?
85. [10] Nebo: Jak to, že se kanonické předpisy o pokání, již dávno neužívané, a tudíž právně neplatné, dosud prodejem odpustků oživují a uplatňují?
86. [11] Nebo: Proč papež, jehož majetek je dnes větší, než bylo kdysi krásné Crassovo²⁷ bohatství, nebuduje baziliku svatého Petra za své peníze, ale za peníze chudých věřících?²⁸
87. [12] Nebo: Co vlastně odpouští nebo jaký podíl (na Božím království) dává papež těm, kdo díky dokonalé lítosti již dosáhli plného odpuštění a podílu?
88. [13] Nebo: Jaké další dobro by z toho církvi vzešlo, kdyby papež místo jednou udílel každému věřícímu toto odpuštění a podíl stokrát denně?
89. [14] Když papež sleduje pomocí odpustků víc záchranu duší než peníze, proč ruší dříve vydané odpustkové listiny,²⁹ ačkoli mají týž účinek?
90. [15] Potlačovat tyto velice výstižné argumenty laiků jen mocensky a neřešit je solidními odpověďmi znamená vystavit církev i papeže posměchu nepřátel a učinit křesťany nešťastnými.
91. [16] Kdyby se tedy odpustky kázaly podle smyslu papežova názoru

27 Crassus – M. Licinius Crassus († 53 př.n.l.), zvaný „Dives“ – Boháč, prý nejbohatší Říman všech dob, jehož jméno se užívá k označení pohádkově bohatého člověka (tzv. antonomasie). – „Krásné Crassovo“ bohatství – překlad se pokouší napodobit zvukomalebnou slovní hříčku originálu – „Crassis crassiores“ – dosl. crassovštější než Crassus.

28 Jiná možnost překladu: „Proč papež ... nebuduje místo chrámu věrných chudých jednu jedinou baziliku svatého Petra?“

29 Běžná a ustálená formule, již se ve středověkých listinách ruší předchozí rozhodnutí a pokyny.

- a v jeho duchu, daly by se tyto otázky snadno zodpovědět – vlastně by vůbec nevznikly.
92. [17] Ať tedy žijí blaze³⁰ všichni ti proroci, kteří říkají Kristovu lidu „Pokoj, pokoj!“ – ale žádný pokoj není.³¹
93. [18] Ať se mají dobře všichni ti proroci, kteří říkají Kristovu lidu „Kříž, kříž“ – a žádný kříž není.
94. [19] Křesťany je třeba vybízet, aby horlivě následovali Krista, svou hlavu – v trápení, ve smrti i v pekle,³²
95. aby tak spoléhali na to, že vejdou do nebeského království spíš skrze mnohá utrpení³³ než skrze jistotu, jakou by dával takový pokoj.

30 Ironicky „valeant“ ve smyslu „ať se mají krásně,“ „ať jsou sbohem,“ „ať zmizí.“

31 Jr 6,14. Luther má na mysli kontext (od v. 13) uvedeného biblického místa: „Od nejmenšího až po největšího všichni propadli chamtivosti, od proroka až po kněze všichni klamou. Těžkou ránu mého lidu léčí lehkovážnými slovy: ‚Pokoj, pokoj, ale žádný pokoj není‘ (ČEP).

32 Kristovo utrpení, jeho smrt, jeho „sestup do pekel“ podle Apoštolského vyznání víry.

33 Sk 14,22.